

УДК 811.111:81'37

ПЕФТІЄВА О.Ф.

(Маріупольський державний університет)

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ЛЮДИНИ ОБРАЗНИМИ НАЙМЕНУВАННЯМИ ОСОБИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті описано особливості семантики образних іменників-найменувань особи, що вербалізують образний складник мікроконцепту *INTELLECT*, який є невід'ємним фрагментом макроконцепту *ЛЮДИНА*. Встановлено семантичний обсяг імені мікроконцепту, його синонімічні ознаки та етимологічна характеристика. Виявлено семантичні ознаки образного складника мікроконцепту. Визначено семантичний обсяг поняттєвого й образного складників мікроконцепту та виявлено тип кореляційного зв'язку між ними. Досліджено засоби лексикографічної фіксації образного компонента у структурі лексичного значення іменника-найменування особи.

Ключові слова: мікроконцепт, образний складник, семантична ознака.

Пeftieva E.F. Verbalization of the microconcept *INTELLECT* by figurative nouns denoting a person in English. В статті описано особливості семантики образних іменників-найменувань особи, що вербалізують образний складник мікроконцепту *INTELLECT*, який є невід'ємним фрагментом макроконцепту *ЧЕЛОВЕК*. Встановлено семантичний обсяг імені мікроконцепту, його синонімічні ознаки та етимологічна характеристика. Виявлено семантичні ознаки образного складника мікроконцепту. Визначено семантичний обсяг поняттєвого й образного складників мікроконцепту, розглянуто типи кореляційної зв'язки між ними. Вивчено специфіку лексикографічної фіксації образного компонента в значенні іменника-найменування особи.

Ключевые слова: микроконцепт, образная составляющая, семантический признак.

Peftieva O.F. Verbalization of the concept *INTELLECT* by figurative nouns denoting a person in English. The semantic peculiarities of figurative nouns denoting a person, which verbalize microconcept *INTELLECT* in English, have been described in the article. Semantic amount of the microconcept name, its synonymic features, and its etymological characteristics have been ascertained. Semantic features of figurative constituent of the microconcept have been found out and the types of correlative bonds between notional and figurative constituents of the microconcept have been revealed. The specificity of the lexicographic treatment of the figurative component of the word meaning has been highlighted.

Key words: microconcept, figurative constituent, semantic property.

1. Вступні зауваження

У статті досліджено семантичні особливості образних іменників-найменувань особи (далі ОІНО) в англійській мові, що вербалізують образний складник макроконцепту *PERSON / ЛЮДИНА*, невід'ємною частиною якого виступає мікроконцепт *INTELLECT*. Це такі мовні одиниці, як *clout* 'ляпас' – *a blow with the hand // a stupid person* 'удар долонею // безглузда людина'; *turkey* 'індичка' – *a large stout game-bird // slang: a stupid person* 'велика огрядна дичина // сленг: тупак' [SOED].

Інтелект як особливість організації ментальної сфери знаходиться у фокусі уваги сучасної лінгвокогнітивної парадигми, що і становить **актуальність** дослідження. **Об'єктом** дослідження постають образні іменники-найменування особи, що виступають засобом експлікації образного фрагменту картини світу в сучасній англійській мові. Семантичні особливості ОІНО на позначення інтелекту є **предметом** дослідження. **Мета статті** – запропонувати модель концептуального аналізу образних іменників-найменувань особи, що вербалізують мікроконцепт *INTELLECT* в англійській мові. **Методи** компонентного та кількісного аналізу дозволяють дослідити семантичні ознаки поняттєвого і образного складників мікроконцепту *INTELLECT* та встановити тип кореляційного зв'язку між ними.

Дослідження виконано в руслі лінгвокогнітивної парадигми, вагомим внеском у яку є роботи Ю.Д. Апресяна, Н.Д. Арутюнової, О.Л. Бессонової, С.Г. Воркачева, О.П. Воробйової, С.А. Жаботинської, В.І. Карасика, О.С. Кубрякової, Г.І. Кустової, Дж. Лакоффа, В.М. Манакіна, З.Д. Попової, А.А. Уфимцевої [Апресян 1995, Арутюнова 1990, Бессонова 2000, Воркачев 2004, Воробйова 2004, Жаботинская 1997, Карасик 2007, Кубрякова 2002, Кустова 2000, Лакофф 1996, Манакін 2012, Попова 2007, Уфимцева 1988] та ін.

Вивчення проблеми образності має давню філологічну традицію і демонструє різноманітність підходів і аспектів осмислення цієї категорії в теорії семасіології, серед яких дослідження конотативного аспекту семантики номінативних одиниць, процесу метафоризації, метонімізації, вторинної номінації [Бebчук 1991, Белехова 2002, Бессонова 2010, Лебедева 1981, Рут 2008, Телия 1996, Юрина 2005, Lakoff 1993, Sweetser 1991].

2. Вербалізація мікроконцепту *INTELLECT* образними іменниками-

найменуваннями особи

Образний складник мікроконцепту *INTELLECT* об’єктивується 129 ОІНО, що складає 8% від загального корпусу вибірки і віддзеркалює певний фрагмент мовної картини світу.

Поняттєвий зміст мікроконцепту розкривається через аналіз його імені: *intellect* ‘інтелект’ – *the faculty of reasoning and understanding objectively, especially with regard to abstract matters; a person’s mental powers* ‘здібність об’єктивно пояснювати і розуміти, особливо щодо абстрактних понять; розумова здатність людини’ [SOED]. Головною семантичною ознакою мікроконцепту виступає розуміння *інтелекту* як розумової здатності людини до сприймання реального світу. Аналіз етимології імені мікроконцепту дозволяє виокремити додаткову семантичну ознаку імені “розпізнавати”: *intellect* ‘інтелект’ від латинського *intellectus* “*discernment, understanding*” проникливість, розуміння, від кореню *intelligere* “*to understand, discern*” ‘розуміти, розпізнавати’ [Harper Douglas Online Etymological Dictionary of the English Language]. Отже, інтелект розуміємо як здатність людини до розумової діяльності, тобто до мислення і пояснення навколишнього світу.

Аналіз значень синонімічних термінів *mind* ‘розум’, *reason* ‘розсудливість, розважливність’, *mentality* ‘розумові здібності’, *intelligence* ‘інтелект’, *brain* ‘розум, глузд’ уможливив доповнення семантичного обсягу цього мікроконцепту додатковими семами: “свідомість”, “здібність до кмітливої думки”, “уміння здобувати та застосовувати знання”, “здатність розуму міркувати, розуміти, логічно формувати думки”. Наприклад, *mind* ‘розум’ – *the element of a person that enables him to be aware of the world and their experiences, to think, and to feel; the faculty of consciousness and thought // a person’s ability to think and reason* ‘частина людини, яка надає їй можливості усвідомлювати світ, досвід, дає можливість думати і почувати; дар свідомості та думки // можливість людини думати і міркувати’ [SOED]; *reason* ‘розсудливість, розважливність’ – *the power of the mind to think, understand, and form judgements logically* ‘здатність розуму міркувати, розуміти, логічно формувати думки’ [SOED]; *mentality* ‘розумові здібності’ – *(dated) the capacity for intelligent thought* ‘здібність до кмітливої думки’ [SOED]; *intelligence* ‘інтелект’ – *the ability to acquire and apply knowledge and skills* ‘уміння здобувати та застосовувати знання і вміння’ [SOED]; *brain* ‘розум, глузд’ – *intellectual capacity // a person’s mind* ‘розумові здібності // розум людини’ [SOED]. Таким чином, інтелект визначається як мисленнева здатність, що допомагає людині у вирішенні проблем та адаптації до середовища.

Семантичний обсяг образного складника мікроконцепту може бути репрезентований за допомогою комбінацій компаративного та посесивного фреймів (за С. А. Жаботинською), які можна представити у вигляді двох пропозицій:

- ХТОСЬ (людина), що має ТАКИЙ ІНТЕЛЕКТ, є як нібито ЩОСЬ (предмет) (див. схему 1) або:
- ХТОСЬ₁ (людина), яка має ТАКИЙ ІНТЕЛЕКТ, є як нібито ХТОСЬ₂ (людина, тварина) (див. схему 2).

Фреймова структура образного складника мікроконцепту *INTELLECT*

Схема 1

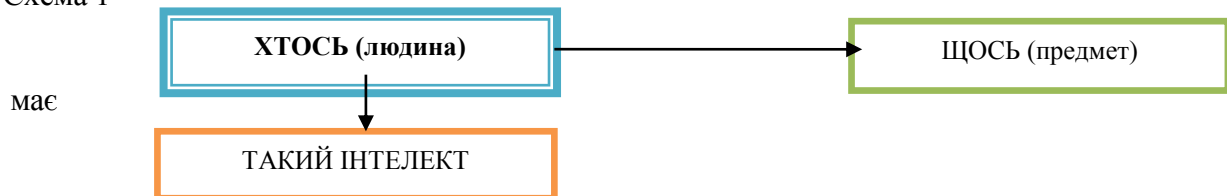

Схема 2

Аналіз семантики ОІНО, які репрезентують досліджуваний мікроконцепт показав, що семантичний обсяг образного складника доповнюється бінарною опозицією – “**низький**” – “**високий**” інтелект:

1) з точки зору когнітивної психології, розвиток інтелекту є зміна когнітивних структур, процесів та здібностей людини на протязі усього життя [Максименко 2000]. Звідси і постійне вимірювання інтелекту, надання йому оцінки майже на кожному кроці. У даному мікроконцепті низька оцінка інтелекту не є постійною характеристикою, а виступає як оцінка певного кроку.

Отже, семантична ознака “**низький**” інтелект, вербалізується 107 ОІНО, що складає 83% ОІНО даної групи. Наприклад, *pinhead* ‘голівка шпильки’ – 1) *the flattened head of a pin // a very small round object*; 2) *a stupid or foolish person* ‘1) пласка голівка шпильки // дуже малий круглий предмет; 2) тупак або дурень’ [SOED]. У прикладі образний ЛСВ виникає із асоціації малої голівки шпильки з малою головою людини, а якщо голова людини мала, то і розуму там небагато, звідси і зневажливе ставлення до людини, яка, на думку мовця, нездатна вирішувати проблеми або неспроможна адаптуватись до середовища.

2) Успішність діяльності людини традиційно пов’язується із її інтелектуальними можливостями та здібністю до рефлексії. Опозицією семантичній ознаці “**низький**” інтелект виступає сема “**високий**” інтелект, яка наявна у 22 ОІНО, що складає 17% від усіх іменників мікроконцепту і представлена гіперо-меронімічними відносинами. Серед них *brain* ‘мозок’ – *intellectual power, organ of thought, memory, imagination // colloq. a clever person* ‘інтелектуальна сила, орган мислення, пам’яті, уявлення // розм. розумна людина’ [SOED]. Отже, емпатія мовця говорить про те, на чому зосереджена його увага, що для нього найважливіше у даний момент.

Результати кількісного аналізу лексикографічної фіксації образного компонента у іменниках мікроконцепту наводяться у табл. 1.

Таблиця 1

Лексикографічна фіксація образного компонента у іменниках-найменуваннях особи мікроконцепту *INTELLECT*

Інформація про позначки	К-сть	%
Відсутність позначок	66	51
Наявність позначок	63	49
Усього	129	100

Як показують результати аналізу, ОІНО мікроконцепту поділяються на дві групи: ОІНО, образне значення яких фіксується позначками, і ОІНО без позначок, інформація про образність яких міститься у певних семах дефініції. Факт відсутності позначки перед ОІНО може свідчити про факт сприйняття образного ЛСВ укладачами словника як одного із рівнозначних елементів семантичної парадигми слова, який ґрунтується на мовній метафорі.

Для фіксації образного компонента іменників-найменувань особи використано шість типів позначок. Превалюють позначки, які вказують на низьку стилістичну маркованість ОІНО, такі як *colloq.* ‘розмовне’, *contempt.* ‘презирливе’, *derog.* ‘принизливе значення’, *slang* ‘сленг’. Використовуються також позначки, які безпосередньо вказують на наявність образного компонента: *fig.* ‘образне’, *transf.* ‘переносне значення’.

Позначки, які експліцитно та імпліцитно вказують на наявність образного компонента, надано у табл. 2.

Таблиця 2

Типи позначок, використаних для фіксації образного компонента у іменниках-найменуваннях мікроконцепту *INTELLECT*

Тип позначки	К-сть	%	Приклади
colloq.	24	38	<i>buzzard</i> ‘канюк’ – <i>colloq. a stupid person</i> ‘безглузда людина’
slang	18	29	<i>lobster</i> ‘омар’ – <i>slang. a fool</i> ‘дурень’
fig.	14	22	<i>ox</i> ‘віл’ – <i>fig. a stupid person</i> ‘безглузда людина’
transf.	4	6	<i>brahmin</i> ‘брамін’ – <i>transf. highly intellectual person</i> ‘високо інтелектуальна людина’
derog.	2	3	<i>jackass</i> ‘осел’ – <i>derog. a stupid person</i> ‘безглузда людина’
contempt.	1	2	<i>glaik</i> ‘хитрість’ – <i>contempt. a foolish person</i> ‘нерозсудлива людина’
Усього	63	100	

Семантичне зрушення у ОІНО даного мікроконцепту відбувається, головним чином, у пейоративному напрямку, коли нейтральна лексична одиниця набуває погіршення значення у образному ЛСВ. Наприклад, *goose* ‘гусак’ – 1) *a large bird, intermediate between duck and swan in size*; 2) *a foolish person, a simpleton* ‘1) великий птах за розміром середній між качкою і лебедем; 2) дурна людина, простак’ [SOED].

Результати аналізу ОІНО показують, що у мікроконцепті *INTELLECT* у 93 випадках (72%) образний компонент бере витоки із першого ЛСВ слова. Наприклад, *intellect* ‘інтелект’ – 1) *the faculty of knowing and reasoning*; 2) *an intellectual person* ‘1) здібність до знання та міркування; 2) інтелектуальна людина’ [SOED]. У 36 (28%) випадках образний компонент не розвивається з попередніх ЛСВ слова. Наприклад, *tattie* ‘картоха’ – 1) *potato*; 2) *fig. a stupid person* ‘1) картопля; 2) перен. безглузда людина’ [SOED].

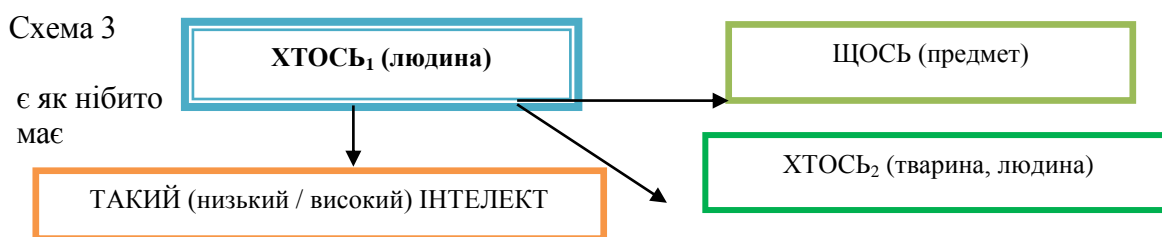
За результатами кількісного аналізу, на першому місці (114 ОІНО, 88% від усіх іменників мікроконцепту) знаходиться група іменників-найменувань особи, образний компонент яких ґрунтується на потенційній семі. Наприклад, *cuddy* ‘віслук’ – *a donkey* ‘ослик’ // *a stupid person* ‘тупак’; *neddy* ‘осел’ – *a donkey, an ass* ‘віслук, осел’ // *a stupid or silly person* ‘тупа або дурна людина’ [SOED]. Як показують приклади, у початковому значенні сема ‘тупий’ або ‘дурний’ відсутня, але, як відомо, віслук асоціюється з твариною тупою, некмітливою, звідси і образне найменування. Ядерна сема слугує підґрунтям для 15 ОІНО (12 % від усіх ОІНО МК). Наприклад, *mind* ‘розум’ – 1) *mental faculty of consciousness and thought*; 12) *a person as an embodiment of mental faculties* ‘1) розумові здібності усвідомлення і мислення; 12) людина як втілення розумових здібностей’ [SOED]. У першому ЛСВ слова ядерною виступає сема *mental faculty* ‘розумові здібності’ і на ній базується образний ЛСВ: *a person as an embodiment of mental faculties* ‘людина як втілення розумових здібностей’, у якому ядерна сема першого ЛСВ змінює свій статус на диференційну.

Серед ОІНО мікроконцепту образне значення переважно виникає у результаті кваліфікаційного переносу. У 114 ОІНО (88%) відбувається регулярний метафоричний перенос за домінуючим типом “тварина → людина”. Наприклад, *calf* ‘теля’ – *a young bovine animal* // *a stupid person* ‘молодий бик // тупак’ [SOED]. До метафоричного переносу (7 ОІНО, 6%) відноситься тип “власне ім’я → людина”, зокрема *Dobby, Jacob, Charley, Tommy* ‘дурень’, *Daniel, Solomon* ‘мудрець’ [SOED]. У 8 ОІНО (6%) спостерігаються гіперо-меронімічні відносини між базовим значенням і образним ЛСВ слова. Наприклад, *brain, intellect, mind* – *a clever person* ‘розумна людина’ [SOED].

Результати аналізу ОІНО показують, що образний ЛСВ сприяє розширенню значення слова: *spoon* ‘ложка’ – 1) *a thin piece of wood*; 2) *an implement consisting of an oval or round bowl with a long handle*; 3) *a spoon-shaped instrument used in surgery for scraping substances*; 4) *a spoon-shaped part*; 5) *a foolish person colloq.* ‘1) тонкий кусочок дерева; 2) прилад з овальною або круглою чашою на довгій ручці; 3) ложкоподібний інструмент, який використовується у хірургії для скобління речовини; 4) ложкоподібна частина 5) розм. безглузда людина’ [SOED].

Проаналізувавши емпіричний матеріал, доходимо висновку, що семантика образного складника мікроконцепту є вужче семантичного обсягу його імені, що відображено у модифікованій фреймовій структурі семантичного обсягу ОІНО мікроконцепту (див. схему 3).

Модифікована фреймова структура образного складника мікроконцепту *INTELLECT*

Отже кодування і декодування інформації про інтелект за допомогою ОІНО, розглядається як поняттєва когнітивна структура, представлена вищенаведеними схемами.

3. Висновки

Таким чином, у мікроконцепті превалюють ОІНО на позначення людини з низьким рівнем інтелекту. Значну розбіжність між ОІНО на позначення людини з низьким і високим рівнем інтелекту можна пояснити психологічним чинником, коли життєвий, практичний розум, тобто ті знання, які людина одержує у результаті власного досвіду у процесі діяльності, мовцем до уваги не береться. Крім того, ОІНО мають за мету не повідомити щось про інтелект особи, а підкреслити відношення до людини.

Перспективним вважається дослідження образних іменників-найменувань особи у типологічному аспекті.

Література

- Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37-67. Арутюнова Н. Д. Теория метафоры: сборник: пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / [Э. Кассирер, Х. Ортега-и-Гассет, А. Ричард, Дж. Серль и др.]: под ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной / вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой. – М.: Прогресс, 1990. – 512 с. Бебчук Е. М. Образный компонент в лексическом значении русского существительного: автореф. дис. на соискание науч. степени кандидата филол. наук: 10.02.01 “Русский язык” / Е. М. Бебчук. – Воронеж. гос. ун-т., 1991. – 16 с. Белехова Л. И. Образный простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра филол. наук: 10.02.04 “Германські мови” / Л. И. Белехова. – К., 2002. – 34 с. Бессонова О. Л. Когнитивное моделирование оценочных значений / Ольга Леонидовна Бессонова // Иноземная филология на межі тисячоліть: наук. журнал / [ред. І. С. Шевченко]. – Харків: Константа, 2000. – С. 20-22. Бессонова О. Л. Вербалізація концепту *ХАРАКТЕР* образними найменуваннями особи в англійській мові / О. Л. Бессонова, О. Ф. Пефтієва // Вісник № 897 Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, 2010. – С. 11-18. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. Монография. – М.: ИТДГК Гнозис, 2004. – 236 с. Воробйова О. П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи / Ольга Петрівна Воробйова // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна: наук. журнал / [ред. І. С. Шевченко]. – 2004. – Вип. – № 635. – С. 18-22. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования / С. А. Жаботинская // Лінгвістичні студії: наук. журнал / [відп. ред. А. П. Загнітко]. – Вип. 2. – Черкаси: Січ, 1997. – С. 3-11. Карасик В. И. Антология концептов / В. И. Карасик, И. А. Стернин. – М.: Гнозис, 2007. – 512 с. Кубрякова Е. С. Когнитивная лингвистика и проблемы композиционной семантики в сфере словообразования / Елена Самойловна Кубрякова // Известия АН. Серия литературы и языка, 2002. – Т. 61. – № 1. – С. 13-24. Кустова Г. И. Когнитивные модели в семантической деривации и система производных значений / Галина Ивановна Кустова // Вопросы языкознания, 2000. – № 4. – С. 85-109. Лакофф Дж. Когнитивное моделирование / Джорж Лакофф // Язык и интеллект. – М., 1996. – С. 143-184. Лебедева М. С. Образные аспекты семантики имени существительного в современном английском языке: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Маргарита Семеновна Лебедева. – М., 1981. – 28 с. Максименко С. Д. Загальна психологія / [Максименко С. Д., Зайчук В. О., Клименко В. В., Соловієнко В. О.] – К.: Форум, 2000. – 533 с. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація / Володимир Миколайович Манакін. – ТОВ ВЦ Академія, 2012. – 288 с. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Москва: Восток-Запад, 2007. – 314 с. Рут М. Э. Образная номинация в русской ономастике (Монография) / Мария Эдуардовна Рут. – Москва: ЛКИ, 2008. – 192 с. Телия В. Н. Роль образных средств языка в культурно-национальной окраске миропонимания / В. Н. Телия // Этнопсихолінгвістическіе аспекты преподавания иностранных языков. – Москва, 1996. – С. 82-89. Уфимцева А. А. Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира / А. А. Уфимцева // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 108-140. Юрина Е. А. Комплексное исследование образной лексики русского языка: автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.01 “Русский язык” [Электронный ресурс] / Е. А. Юрина. – Томск, 2005. – 47с. – Режим доступа к автореферату: <http://sun.tsu.ru/mminfo/0207-46260/020746260.pdf> Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor [Электронный ресурс] / George Lakoff // Metaphor and Thought. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P. 202-251. Режим доступа к статье: <http://www.ac.www.edu/~market/semiotic/lkof-met.html> Sweetser E. From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure / Eve Sweetser. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 186 p. Harper Douglas Online Etymological Dictionary of the English Language: [Электронный ресурс]. – Режим доступа к словарю: <http://www.etymonline.com/> Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles. Fifth edition. – New York: Oxford University Press Inc., 2002. – 3750 p. [SOED]